

Oblicza sarmatyzmu w literaturze polskiej

Sarmatyzm należy do najważniejszych i najbardziej charakterystycznych zjawisk w historii polskiej kultury. Był światopoglądem, stylem życia oraz zespołem obyczajów polskiej szlachty, szczególnie silnie rozwijającym się od XVI do XVIII wieku. Jego podstawę stanowiło przekonanie, że szlachta polska pochodzi od starożytnego, walecznego ludu Sarmatów. Legendarne pochodzenie miało uzasadniać jej wyjątkowość, odwagę, umiłowanie wolności oraz szczególną pozycję w państwie. Sarmata przedstawiał siebie jako obrońcę ojczyzny, katolicyzmu, tradycji i szlacheckiej swobody. Cenił ziemiański styl życia, gościnność, rodzinę, przywiązanie do własnego majątku oraz gotowość do walki.

Sarmatyzm nie był jednak zjawiskiem jednoznacznym. Początkowo sprzyjał kształtowaniu patriotyzmu, poczucia wspólnoty i odpowiedzialności za Rzeczpospolitą. Z czasem zaczął się łączyć z przekonaniem o wyższości szlachty nad innymi warstwami społecznymi i narodami. Umiłowanie wolności przekształcało się niekiedy w samowolę, przywiązanie do tradycji w niechęć wobec zmian, a religijność w nietolerancję. Sarmata mógł być odważnym żołnierzem i odpowiedzialnym gospodarzem, ale także kłótliwym pieniaczem, człowiekiem zacofanym, rozrzutnym i przekonanym o własnej nieomyślności.

Literatura polska ukazuje różne oblicza sarmatyzmu. Twórcy barokowi opisywali go jako rzeczywistość, w której sami żyli. Jedni utrwalali ideał szlachcica-żołnierza, inni krytykowali moralne i polityczne wady własnej warstwy. Pisarze późniejszych epok patrzyli na sarmatyzm z dystansu. Romantycy często przedstawiali dawną kulturę szlachecką z nostalgią, dostrzegając w niej źródło narodowej tożsamości. Komedio pisarze ośmieszali skłonność Sarmatów do sporów i przesadnego przywiązania do honoru. Henryk Sienkiewicz

ukazywał natomiast przemianę szlachcica, który przewycięża własne wady i staje się prawdziwym obrońcą ojczyzny. Można zatem stwierdzić, że sarmatyzm w literaturze polskiej ma dwa podstawowe oblicza: heroiczne i patriotyczne oraz krytyczne, ukazujące pychę, egoizm i zacofanie szlachty.

Jednym z najważniejszych dokumentów sarmackiej mentalności są Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Autor był przedstawicielem średniozamożnej szlachty, żołnierzem, gospodarzem i uczestnikiem licznych wydarzeń historycznych XVII wieku. Jego dzieło nie jest uporządkowaną historią życia, lecz zbiorem wspomnień, anegdot, opisów podróży, bitew, sporów sądowych oraz codziennych obyczajów. Pasek przedstawia świat z perspektywy człowieka głęboko przekonanego o wartości szlacheckiego stylu życia.

Pierwszym obliczem sarmatyzmu widocznym w Pamiętnikach jest waleczność. Pasek bierze udział w wojnach prowadzonych przez Rzeczpospolitą, między innymi w wyprawie do Danii pod dowództwem Stefana Czarnieckiego. Opisuje bitwy, marsze wojsk i niebezpieczne wydarzenia. Lubi podkreślać własną odwagę, zaradność i wojskowe doświadczenie. Sarmata jest dla niego człowiekiem gotowym stanąć w obronie ojczyzny i sławy polskiego oręcza.

Patriotyzm Paska łączy się jednak z poczuciem wyższości wobec cudzoziemców. Autor interesuje się obcymi krajami i obyczajami, ale ocenia je z punktu widzenia polskiego szlachcica. To, co rodzime, wydaje mu się zazwyczaj lepsze, bardziej naturalne i godne uznania. Cudzoziemcy bywają przedstawiani jako dziwni, słabsi lub mniej odważni. Taka postawa pokazuje zamknięcie sarmackiej kultury na inne wzorce.

W Pamiętnikach bardzo ważna jest także religijność. Pasek postrzega wydarzenia jako część porządku ustanowionego przez Boga. Uczestniczy w praktykach religijnych i uważa się za dobrego katolika. Jego pobożność nie zawsze prowadzi jednak do moralnej doskonałości. Bohater potrafi być gwałtowny,

kłótniwy, mściwy i skłonny do używania przemocy. Bez większych wątpliwości uczestniczy w sporach i procesach sądowych. Widoczna jest więc sprzeczność między deklarowaną religijnością a codziennym postępowaniem.

Pasek reprezentuje również sarmackie umiłowanie życia towarzyskiego. Chętnie opisuje uczyty, wesela, przemowy, polowania i spotkania szlacheckie. Ważne są dla niego gościnność, zabawa oraz możliwość zaprezentowania własnego dowcipu i pozycji. Język jego dzieła jest żywy, potoczny i pełen łacińskich wtrąceń. Dzięki temu Pamiętniki pokazują nie tylko poglądy Sarmaty, ale również sposób, w jaki opowiadał on o sobie i świecie.

Autor nie zamierzał stworzyć krytycznego portretu własnej warstwy. Często przedstawiał siebie jako bohatera i człowieka godnego podziwu. Współczesny czytelnik może jednak dostrzec w jego wspomnieniach zarówno zalety, jak i wady sarmackiej mentalności. Pasek jest odważny, energiczny i przywiązany do ojczyzny, ale również porywczy, zarozumiały oraz mało krytyczny wobec siebie. Jego Pamiętniki stanowią więc niezwykle cenny, a zarazem niejednoznaczny obraz kultury szlacheckiej.

Znacznie bardziej krytycznie na sarmatyzm patrzył Wacław Potocki. Sam był szlachcicem i przywiązywał dużą wagę do tradycji, religii oraz obowiązków wobec Rzeczypospolitej. Dostrzegał jednak, że współcześni mu Sarmaci coraz częściej zapominają o dawnych ideałach. W jego utworach pojawia się wyraźne przeciwstawienie szlachetnych przodków i ich zdegenerowanych potomków.

Idealne, bohaterskie oblicze sarmatyzmu przedstawia Transakcja wojny chocimskiej. Utwór opisuje bitwę pod Chocimem z 1621 roku, w której wojska Rzeczypospolitej powstrzymały armię turecką. Potocki przedstawia polskich rycerzy jako obrońców ojczyzny i chrześcijaństwa. Szczególne miejsce zajmuje mowa hetmana Jana Karola Chodkiewicza, który przypomina żołnierzom

o obowiązku wobec kraju, przodków i przyszłych pokoleń.

Idealny Sarmata jest tutaj człowiekiem odważnym, zdyscyplinowanym i zdolnym do poświęcenia. Nie walczy wyłącznie dla osobistej sławy. Rozumie, że od jego postawy zależy bezpieczeństwo całej wspólnoty. Potocki utrwała więc etos szlachcica-rycerza, który ceni wolność, lecz wie także, że wolność wymaga odpowiedzialności i gotowości do obrony państwa.

Poeta zestawia dawne bohaterstwo z zachowaniem współczesnej szlachty. W jego ocenie Sarmaci XVII wieku zbyt często żyją wygodnie, dbają o własne majątki i unikają obowiązków wojskowych. Chętnie powołują się na sławę przodków, ale sami nie są gotowi ich naśladować. Historia wojny chocimskiej ma zatem nie tylko upamiętniać zwycięstwo, lecz także zawstydząć współczesnych czytelników i zachęcać ich do moralnej przemiany.

Ostra krytyka szlachty pojawia się w utworze Pospolite ruszenie. Potocki przedstawia sytuację, w której żołnierze powinni przygotować się do walki, ale nie chcą nawet wstać ze snu. Obrażają się na człowieka próbującego ich obudzić i powołują się na własne szlacheckie przywileje. Zamiast dyscypliny i odpowiedzialności pojawiają się lenistwo, pycha oraz niechęć do podporządkowania się rozkazom.

Utwór ukazuje wypaczenie idei złotej wolności. Szlachcic uważa, że jako człowiek wolny nie powinien nikogo słuchać. Zapomina jednak, że wojsko bez dyscypliny nie jest w stanie skutecznie bronić kraju. Przywilej zostaje oddzielony od obowiązku. Potocki pokazuje, że sarmacka wolność może prowadzić do klęski państwa, jeśli każdy obywatel stawia własną wygodę ponad dobrem wspólnym.

Problem ten rozwija także utwór Nierządem Polska stoi. Poeta opisuje państwo, w którym prawa są nieustannie zmieniane i nie są jednakowo stosowane wobec wszystkich. Najbogatsi oraz

najbardziej wpływowi mogą unikać konsekwencji swoich działań, natomiast słabsi ponoszą ciężary. Rzeczpospolita formalnie posiada rozbudowany system prawny, ale w praktyce panują chaos i niesprawiedliwość.

Potocki wskazuje, że źródłem kryzysu jest egoizm szlachty. Sarmaci bronią własnych przywilejów, lecz nie potrafią stworzyć sprawnie działającego państwa. Interes prywatny okazuje się ważniejszy od dobra publicznego. Poeta nie odrzuca całkowicie ustroju szlacheckiego, ale uważa, że wymaga on uczciwości, odpowiedzialności i poszanowania prawa.

W Zbytkach polskich przedmiotem krytyki stają się rozrzutność oraz zamiłowanie do wystawnego życia. Szlachta wydaje ogromne sumy na stroje, pojazdy, ucztę, służbę i kosztowne przedmioty. Jednocześnie państwo jest osłabione, granice zagrożone, a wojsko nie otrzymuje wystarczającego wsparcia. Sarmaci chcą prezentować bogactwo, choć ich ojczyzna znajduje się w niebezpieczeństwie.

W tym utworze ujawnia się kolejne negatywne oblicze sarmatyzmu: życie na pokaz. Zewnętrzny przepych ma świadczyć o wysokiej pozycji, ale ukrywa brak odpowiedzialności i rzeczywistej troski o wspólnotę. Potocki wskazuje, że bogactwo samo w sobie nie jest złem, jednak powinno zostać podporządkowane wyższym celom. Człowiek, który wydaje pieniądze na luksus, a odmawia środków na obronę ojczyzny, zdradza sarmacki ideał obywatela-żołnierza.

Inne oblicze sarmatyzmu ukazuje Adam Mickiewicz w Panu Tadeuszu. Poemat powstał już po upadku dawnej Rzeczypospolitej, dlatego świat szlachecki przedstawiony został z wyraźną nostalgią. Soplicowo jest przestrzenią tradycji, gościnności, porządku i przywiązania do polskości. Sędzia dba o zachowanie dawnych obyczajów, odpowiednie miejsca przy stole, kolejność powitań oraz szacunek dla starszych. Codzienne rytuały budują wspólnotę i nadają życiu harmonijny charakter.

Mickiewicz ukazuje piękno sarmackiej gościnności. Dom Sopliców pozostaje otwarty dla krewnych, sąsiadów i przyjezdnych. Wspólne posiłki, polowania, grzybobranie i rozmowy tworzą poczucie więzi. Szlachta jest przywiązana do ziemi, tradycji i ojczystego krajobrazu. W świecie emigrantów, dla których poemat był pisany, takie obrazy miały szczególną wartość. Przypominały o utraconej ojczyźnie oraz o kulturze, której nie można było już w pełni odzyskać.

Sarmatyzm w Panu Tadeuszu nie jest jednak całkowicie idealizowany. Mickiewicz pokazuje również kłótniowość szlachty, przywiązanie do sporów i nadmierne poczucie honoru. Konflikt Sopliców z Horeszkami trwa przez wiele lat i prowadzi do kolejnych nieszczęść. Gerwazy nie potrafi zrezygnować z zemsty, nawet gdy interes narodowy wymaga jedności. Wykorzystuje zaścianek Dobrzyńskich do zorganizowania zajazdu, który odwraca uwagę od przygotowań do walki z zaborcą.

Sam zajazd jest przykładem sarmackiej samowoli. Zamiast posługiwać się prawem i rozsądkiem, bohaterowie sięgają po przemoc, aby rozstrzygnąć prywatny spór. Poczucie honoru oraz rodowa pamięć stają się ważniejsze niż dobro wspólnoty. Dopiero zagrożenie ze strony Rosjan zmusza zwaśnionych ludzi do współpracy.

Szczególnie ważną postacią jest Jacek Soplica. W młodości posiada wiele typowych cech Sarmaty: jest odważny, popularny wśród szlachty, dumny i porywczy. Cieszy się dużymi wpływami, choć nie ma wielkiego majątku. Zostaje jednak upokorzony przez Stolnika Horeszkę, który wykorzystuje jego poparcie polityczne, ale nie zgadza się na małżeństwo Jacka z Ewą.

Urażona duma prowadzi Soplicę do tragicznego czynu. Podczas rosyjskiego ataku zabija Stolnika. Choć działa pod wpływem emocji, zostaje uznany za zdrajcę współpracującego z zaborcą. Jego los pokazuje niebezpieczeństwo sarmackiej pychy, gwałtowności i przekonania, że osobisty honor usprawiedliwia każde działanie.

Jacek przechodzi jednak głęboką przemianę. Jako ksiądz Robak rezygnuje z dawnej pozycji, podejmuje działalność patriotyczną i próbuje przygotować szlachtę do wspólnej walki. Indywidualizm zastępuje służbą narodowi, a pychę pokorą. Jego biografia przedstawia możliwość odnowienia sarmatyzmu. Dawne cechy, takie jak odwaga, energia i przywiązanie do ojczyzny, mogą stać się wartościowe, jeśli zostaną uwolnione od egoizmu i prywatnej zemsty.

Sarmacką skłonność do sporów i obrony własnego honoru ośmiesza Aleksander Fredro w Zemście. Cześnik Raptusiewicz i Rejent Milczek mieszkają w jednym zamku podzielonym między ich rodziny. Toczą zaciekły konflikt o mur graniczny, choć sprawa ma niewielkie znaczenie. Obaj bohaterowie reprezentują inne typy sarmackiego charakteru.

Cześnik jest gwałtowny, hałaśliwy, bezpośredni i łatwo wpada w gniew. Jego nazwisko wskazuje na porywczność. Chętnie odwołuje się do honoru i grozi przeciwnikowi, ale nie zawsze potrafi skutecznie działać. Rejent wydaje się spokojny, pobożny i opanowany, w rzeczywistości jest jednak obłudny, przebiegły oraz bezwzględny. Posługuje się prawem i manipulacją, aby osiągnąć własne cele.

Konflikt bohaterów pokazuje, jak sarmackie przywiązanie do honoru może przerodzić się w śmieszny upór. Cześnik i Rejent są gotowi poświęcić czas, pieniądze oraz spokój rodziny, aby udowodnić swoją rację. Nie potrafią ustąpić, ponieważ traktują kompromis jako oznakę słabości. Ich zachowanie prowadzi do absurdałnych sytuacji.

Fredro przedstawia jednak ten świat z dużą sympatią. Bohaterowie są śmieszni, ale nie całkowicie źli. Ich wady stają się źródłem komizmu, a konflikt zostaje ostatecznie zakończony dzięki miłości Wacława i Klary. Zemsta ukazuje sarmatyzm jako część dawnej obyczajowości, którą można krytykować, ale także wspominać z humorem i pewnym sentymentem.

Bardzo rozbudowany obraz sarmatyzmu pojawia się w Potopie Henryka Sienkiewicza. Powieść przedstawia Rzeczpospolitą w czasie najazdu szwedzkiego. Szlachta początkowo okazuje się podzielona, lekkomyślna i niezdolna do wspólnego działania. Wielu magnatów kieruje się prywatnymi interesami, a część obywateli łatwo podporządkowuje się najeźdźcom.

Negatywne oblicze sarmatyzmu reprezentują przede wszystkim magnaci dopuszczający się zdrady. Janusz Radziwiłł przedkłada własne ambicje nad wierność królowi i państwu. Przekonuje siebie, że działa w interesie Litwy, lecz w rzeczywistości dąży do osobistej potęgi. Jego postawa ukazuje skrajne skutki magnackiej samowoli.

Główny bohater, Andrzej Kmicic, początkowo również posiada wiele sarmackich wad. Jest odważny, energiczny i wierny towarzyszom, ale zarazem porywczy, niedyscyplinowany oraz skłonny do przemocy. Jego ludzie dopuszczają się przestępstw, a Kmicic nie potrafi nad nimi zapanować. Kieruje się osobistym honorem, lecz nie zawsze rozumie prawdziwe dobro ojczyzny.

Bohater zostaje wciągnięty w służbę Radziwiłła i zbyt późno odkrywa jego zdradę. Traci dobre imię oraz zaufanie Oleńki. Podobnie jak Jacek Soplica musi przejść przemianę. Pod przybranym nazwiskiem Babinicz podejmuje walkę ze Szwedami, broni Jasnej Góry, ratuje króla i wielokrotnie naraża życie dla kraju.

Kmicic pokazuje heroiczne oblicze odrodzonego sarmatyzmu. Jego odwaga i energia, wcześniej prowadzące do chaosu, zostają podporządkowane służbie wspólnocie. Bohater uczy się dyscypliny, odpowiedzialności i pokory. Sienkiewicz sugeruje, że sarmacki temperament nie musi być wadą. Może stać się źródłem bohaterstwa, jeśli jednostka przezwycięży prywatę i egoizm.

W Potopie ważną rolę odgrywa również religijność. Obrona Jasnej Góry staje się momentem przełomowym, który budzi naród

do walki. Wiara łączy ludzi i daje im poczucie wspólnego celu. Sienkiewicz przedstawia katolicyzm jako ważny element narodowej tożsamości. Nie skupia się jednak na problemie nietolerancji, silnie obecnym w rzeczywistym sarmatyzmie. Jego powieść celowo wydobywa przede wszystkim te wartości, które miały wzmacniać Polaków żyjących pod zaborami.

Sarmatyzm bywał również postrzegany jako ciężar, forma ograniczająca wolność jednostki i narzucająca jej obowiązek podporządkowania się zbiorowości. Taką krytyczną perspektywę odnaleźć można w Trans-Atlantyku Witolda Gombrowicza. Powieść powstała już w XX wieku i przedstawia środowisko polskich emigrantów w Argentynie. Autor posługuje się stylizacją na dawną gawędę szlachecką, pełną archaizmów i charakterystycznego rytmu.

Polacy przedstawieni w utworze są przywiązani do patriotycznych ceremonii, narodowych pól oraz wyobrażenia o własnej wyjątkowości. Posługują się wielkimi słowami o ojczyźnie, honorze i obowiązku, ale ich zachowanie jest często groteskowe. Tradycyjna polskość staje się formą, która zmusza jednostkę do określonych gestów i odbiera jej prawo do samodzielnego wyboru.

Gombrowicz przeciwstawia Ojczyźnie pojęcie Syncyzny. Ojczyzna oznacza dziedzictwo przeszłości, obowiązek, tradycję i podporządkowanie się starszym. Syncyzna symbolizuje przyszłość, młodość, niedojrzałość oraz możliwość tworzenia nowych wartości. Autor nie odrzuca całkowicie polskości, ale sprzeciwia się traktowaniu jej jako świętej formy, której jednostka musi bezwarunkowo służyć.

Trans-Atlantyk pokazuje, że sarmatyzm może przetrwać nie jako rzeczywisty styl życia, lecz jako sposób myślenia oparty na narodowym patosie, kulcie honoru i presji zbiorowości. Gombrowicz ośmiesza jego skostniałe formy, podobnie jak dawni satyrycy ośmieszali kłótniwość oraz samowolę szlachty.

Przywołane utwory dowodzą, że sarmatyzm miał wiele oblicz. Pierwszym z nich był patriotyzm. Idealny Sarmata czuł się odpowiedzialny za los Rzeczypospolitej i był gotowy bronić jej granic. Taki wzorzec przedstawia Potocki w Transakcji wojny chocimskiej, Mickiewicz w przemianie Jacka Soplicy oraz Sienkiewicz w losach Kmicica.

Drugim ważnym elementem była wolność. Szlachta uważała ją za najważniejszą wartość i broniła własnych praw przed władzą monarchy. Wolność mogła rozwijać obywatelską odpowiedzialność, ale często przekształcała się w samowolę. Pospolite ruszenie pokazuje ludzi, którzy w imię przywilejów odmawiają wykonywania rozkazów. Zemsta przedstawia bohaterów traktujących własną wolę jako ważniejszą od spokoju całego otoczenia.

Trzecim obliczem sarmatyzmu była religijność. Sarmata postrzegał siebie jako obrońcę katolicyzmu. Wiara mogła wzmacniać wspólnotę, czego przykładem jest obrona Jasnej Góry w Potopie. Mogła jednak również ograniczać się do zewnętrznych gestów. Pasek uważa się za człowieka pobożnego, ale nie zawsze postępuje zgodnie z zasadami chrześcijańskimi. Sarmacka religijność bywała także związana z niechęcią wobec ludzi innych wyznań.

Kolejną cechą była gościnność i przywiązanie do tradycji. Najpiękniej przedstawia je Pan Tadeusz. Soplicowo jest miejscem, w którym przestrzega się obyczajów, szanuje starszych i wspólnie celebruje codzienne wydarzenia. Tradycja buduje tożsamość i daje poczucie ciągłości. Jednocześnie może prowadzić do zamknięcia na zmiany i utrwalania dawnych konfliktów.

Sarmatyzm oznaczał także silne poczucie osobistego honoru. Honor mobilizował bohaterów do odwagi i wierności, ale często prowadził do pojedynków, zajazdów, zemsty oraz niekończących się sporów. Gerwazy przez lata żyje pragnieniem odwetu, Cześnik i Rejent kłócą się o mur, a młody Jacek Soplica

popęłnia zbrodnię pod wpływem upokorzenia.

Ważnym problemem była również pycha stanowa. Szlachta uważała się za naród polityczny i grupę stojącą ponad mieszczanami oraz chłopami. Taki sposób myślenia utrudniał reformy i budowanie nowoczesnego społeczeństwa. Pisarze krytyczni wobec sarmatyzmu wskazywali, że przywileje nie mogą zastąpić kompetencji, pracy i odpowiedzialności.

Sarmatyzm pozostaje jednak istotnym elementem polskiej tożsamości kulturowej. Współcześni odbiorcy mogą rozpoznawać jego ślady w przywiązaniu do wolności, gościnności, religii, rodzinnych tradycji i narodowej historii. Mogą także dostrzec jego negatywne dziedzictwo: skłonność do sporów, nieufność wobec reform, przesadny indywidualizm i przekonanie, że osobiste racje są ważniejsze od dobra wspólnego.

Podsumowując, literatura polska przedstawia sarmatyzm jako zjawisko złożone i wewnętrznie sprzeczne. Nie można go sprowadzić ani do bohaterskiego mitu, ani do obrazu zacofanej i kłóttliwej szlachty. Sarmata mógł być dzielnym żołnierzem, gościnnym gospodarzem i odpowiedzialnym obywatelem. Mógł jednak również stać się pieniaczem, egoistą, człowiekiem nietolerancyjnym i niezdolnym do podporządkowania własnych interesów potrzebom państwa.

Pamiętniki Paska ukazują sarmatyzm od wewnątrz, utrwalając jego żywiołowość, waleczność, religijność, ale także pychę i gwałtowność. Potocki przeciwstawia dawny etos rycerski moralnemu upadkowi współczesnej mu szlachty. Mickiewicz przedstawia świat sarmacki z nostalgią, lecz nie pomija jego konfliktów i samowoli. Fredro wydobywa komizm szlacheckiej kłóttliwości. Sienkiewicz pokazuje możliwość odrodzenia Sarmaty poprzez służbę ojczyźnie, natomiast Gombrowicz demaskuje narodowe pozy i skostniałe formy tradycji.

Najbardziej wartościowe oblicze sarmatyzmu ujawnia się wtedy, gdy umiłowanie wolności łączy się z odpowiedzialnością,

religijność z moralnością, honor z troską o innych, a przywiązanie do tradycji z gotowością do jej krytycznej oceny. Najgroźniejsze staje się natomiast wtedy, gdy wolność oznacza samowolę, honor prowadzi do zemsty, religia do nietolerancji, a przekonanie o wyjątkowości uniemożliwia dostrzeżenie własnych błędów.

Literackie obrazy sarmatyzmu są więc nie tylko opowieścią o dawnej szlachcie. Stanowią także uniwersalną refleksję nad sposobem rozumienia wolności, patriotyzmu i wspólnoty. Przypominają, że tradycja może być źródłem siły, ale wymaga mądrego i odpowiedzialnego wykorzystania. Bez krytycznej refleksji łatwo zmienia się w pusty rytuał, wygodne usprawiedliwienie własnych wad lub przeszkodę utrudniającą rozwój społeczeństwa.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.